

ПОЗИТИВІЗМ І ПРИРОДНЕ ПРАВО В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Проф. д-р В. О р е л е ц ь к и й, Мюнхен

«Наукові Записки УВУ, Факультет права і суспільно-
економічних наук», ч. 6/1963, Мюнхен

Відбитка

Мюнхен 1963

В. Орелецький

ПОЗИТИВІЗМ І ПРИРОДНЕ ПРАВО В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Питання, чи існує міжнародне право, як система понаддержавних норм, які були б обов'язкові для кожної держави, подібно до того як обов'язковими є внутрішньодержавні норми для кожного громадянина, — властиво ще й до сьогоднішнього дня не вирішено. До можливості створення міжнародного позитивного (себто кимось установленого) міжнародного права скептично ставилися й ставляться прихильники безумовного державного суверенітету. Бо ж коли ми розумітимемо суверенітет як властивість держави, силою якої вона, керуючись абсолютною вимогою свого самозбереження, в крайньому випадку абсолютно себе зберігає навіть проти права (поняття суверенітету в міжнародному розумінні)¹, отже коли державу вважатимемо абсолютно найвищою владою, яка не може бути правно обмежена жодними зовнішніми факторами, тоді немислимі жодні понаддержавні норми, бо вони мусіли б бути лише фікцією, як це свого часу твердили Гоббс і Спіноза. Ці держави можуть укладати міжнародні договори, однак з релятивною обов'язковою силою. Бо ж коли при змінених обставинах виконування постанов якогось договору йтиме відрізів із інтересами держави, то категоричним імперативом буде вже не зміст договору, а лише реальний інтерес держави.

Звичайно, на такому погляді неможливо побудувати якоїсь спільноти держав і міжнародного права. Більше того, коли виконування міжнародних договорів залежить від «охоти» якоїсь держави, тоді й цілий міжнародний порядок слід вважати виключно за систему силових відносин поміж державами. Серед таких умовин міжнародне право не може перетворитися на фактор, який гарантуватиме мир поміж державами. Тому й противники абсолютноного суверенітету держав у міжнародному праві змагали і змагають до того, щоб зміцнити силу

¹ Heller H.: *Souveränität*, 1927, стор. 161.

засади «*recta sunt servanda*», яка випливає з природи речей (бо нащо ж тоді укладати договори, коли не думаемо їх додержуватися), та обмежити до мінімум діяння клявзулі *rebus sic stantibus*.

Перший напрям у міжнародному праві можна назвати позитивістичним, другий — природноправним. Останній змагає до того, щоб знайти певні понаддержавні засади, які хоча й не можна назвати нормами позитивного права, але які є обов'язкові для суверенних держав. Так, наприклад, антична і християнська філософія права вважали норми позитивного права взагалі (отже й внутрішньодержавного) за висновки з засад (*conclusiones ex principiis*) або за детальні формулювання (*determinationes principiorum*) надпозитивних правних засад (*lex aeterna*, правна ідея чи природне право). У свою чергу для номіналізму (правного позитивізму) вони є тільки волевими правними актами.

Слід тут підкреслити, що міжнародне право існувало ще заки зформувалася наука міжнародного права. Вже старовинні філософи, як Платон, Аристотель, стоїки, Цицерон та інші мислителі Греції й Риму, а не меншою мірою й католицькі автори, як Ляктанцій, св. Августин, Ульпіян, Помпоній та інші, старалися розбудувати теоретичну базу природного, цивільного й божого права, які мали б обов'язувати голов держав. Що ж стосується актуальних взаємин між державами, то вони міркували, що правні правила мають торкатися як війни в різних її аспектах, так і договорів та дипломатичних і торговельних зносин. Учені того формату, як Тома Аквінський, Кастан, Бальдус де Убальдіс, Бартоль де Сассоферрато та багато інших намагалися визначити поняття справедливої війни (*ius belli*, *ius ad bellum*, *ius in bello*) та деякою мірою спричинитися до стабілізації мирних взаємин між державами.

У науковому світі прийнято як незаперечний факт, що справжня наука міжнародного права отримала свій початок у XVI стол. з виступами Вітторії, Суареза, Гентіліса та Моліни, тому що ці автори дали нам систематичну аналізу міжнародного права, — цебто джерел та поділу цього ж права. Вітторія звав міжнародне право *Ius inter gentes*. Та батьком міжнародно-правної науки вважають Гуга Гроція з його капітальним твором „*De iure belli ac pacis*“. Це є систематичне представлення всіх інститутів та матерій, які мали відношення до міжнародного права того часу. Щоб усталити правила, які мали б обов'язувати всі народи й держави, Гроцій, керуючись природним правом опрацював тезу про головний фактор — *naturalis ratio*, *dictatum rectae rationis*.

Велике значення для розвитку міжнародного права мають твори Франціска де Вітторія „*Reflectiones Theologicae*“ і „*De Indis et de iure belli*“, що були вперше опубліковані 1557 року в Ліоні. Вітторія називає міжнародне право правом між народами або правом народів (*ius inter genes*, *ius gentium*). Є це право, яке встановив між народами природний розум „*Quod naturalis ratio inter omnes gentes constituit vocatur ius gentium*“). Держава є для нього доконаною спільнотою, яка

не є частиною якоїсь іншої держави, а існує сама для себе, має свої власні закони, свою власну раду і своїх власних урядовців (*est per se proprias leges, proprium consilium et proprios magistratus*). Для Вітторії кожна держава має право бути частиною природної спільноти держав.²

Французький теоретик права Боден (Bodin — Bodinus), якого утотожнюють з ідеєю суверенітету, не всюди виявляв себе беззастережним прихильником абсолютноого суверенітету, бо хоча суверен для Бодена необмежений людським законом, все ж його сила обмежена Божим і природним законом. Суверенітет не може бути обмеженим жодною владою на землі, але перед Божим і природним правом «всі князі є рівними; вони не сміють спротивлятися цим законам, якщо не хочуть провинитися перед Божим маєстатом (*lèze maiesté diuine*) і вовювати проти Бога, прикриваючись своєю «величчю» („*grandeur*“), бо перед Богом повинні всі монархи світу склонити свої голови в пошані й страху».³ Боден в жодному випадку не допускає, щоб укладені договори можна було порушувати (*que le Prince souverain est tenu aux contracts par lui faits soit avec son suget, soit avec l'estranger*”).⁴

Бодена не вважають за «класика» міжнародного права, однак, його заслуги щодо розвитку цього права безсумнівні, бо ж він сполучив в одній доктрині всі головні признаки модерної концепції державного суверенітету в міжнародному праві. Боден твердив, що:

1. Влада суверена є обмеженою: а) Божим законом, б) природним правом і в) власними зобов'язаннями володаря супроти інших суверенів та поодиноких осіб, без уваги на те, чи вони є громадянами його власної держави чи чужинцями;

2. Засада „*Paecta sunt servanda*“ (хоча він цього безпосередньо не формулює) має обов'язкову силу: договорів з іншими державами слід обов'язково додержувати;

3. Боже і природне право, як справжнє наднаціональне право, як об'єктивний незалежний від людської волі критерій, стоїть понад внутрішньодержавними законами і таким чином обмежує суверенітет держави в далеко більшій мірі, ніж норми міжнародного права, що виникають з міжнародних договорів. Це наднаціональне право має свою тривалу субстанцію, і тому навіть формальні домовлення між володарями не можуть його змінити.

Учені Бодена знаходимо елементи, які й нині розвиває (з дещо змодифікованим змістом) «класична» чи то панівна теорія суверенітету у міжнародному праві.

Також і в Гура Гроція знаходимо певну систему природноправних засад, які зобов'язують як держави, так і поодинокі особи. На

² De Indis, Sec. III. 386.

³ Les six Livres de la République. Латинське видання: De Re publica Libri Sex. De J. Bodin Angeuin, Paris Chex Jacques du Puis 1578 стор. 133.

⁴ Тамже, стор. 147/8.

думку Гроція природне право є заповідлю здорового розуму (*ratio*); його можуть люди злагодити й усвідомити собі працею свого інтелекту, але ніколи не можуть створити.⁵ Але є ще інший рід права — волеве право, яке походить від волі тих, що його створили: воно є або людським, або Божим. Людське право походить від суверенної влади в державі. А держава є готовим тілом вільних людей, які для того об'єдналися, щоб користуватися правами і спільними пільгами (*Est autem civitas coetus perfectus liberorum hominum iuris fruendi et communis utilitatis causa sociatus*).⁶ Право народів має ширшу основу як внутрішньодержавне право, бо його обов'язкова сила спирається на згоді всіх або багатьох народів.

Вчення Гроція про суверенітет є подібним до вчення Бодена. Він підпорядковує суверенітет природному праву в його всесвітньому, повсякчасному і незмінному розумінні. Хоча Гроцій і визнає існування волевого, договірного і звичаєвого права, все ж таки визнає за природним правом першенство. Виходить, що згідно з Гроцієм природе право має бути безпосередньо або посередньо (на підставі договорів, отже через позитивне право) основою правил, що зобов'язують держави в їх обопільних взаєминах. А тому, що це право є всюди й завжди те саме, воно стає могутнім об'єднуючим фактором при впорядкуванні світової спільноти народів. Гроцій визнає право незалежних держав вести війну проти інших держав, однак він пригадує володарям, щоб вони старалися полагоджувати свої спори в християнському дусі мирним способом, а не за допомогою меча.⁷

Також і Самуель Пуфендорф (1632—1694), який повинен цікавити українців своїми записками про козацькі війни, підпорядковує володарів правилам природного права. Він твердить, що природне право можна назвати також правом всесвітнім в тому розумінні, що всі люди мають його дотримувати, або також вічним правом, тому що воно в контрасті до позитивного права не підлягає змінам.⁸

В протилежності до інших тогочасних теоретиків міжнародного права Пуфендорф не визнає волевого права народів, яке базується на міжнародних звичаях та договорах. Його «вічне право природи» є одиноким правним засобом, який регулює міжнародні взаємини. Природне право стоїть, звичайно, понад володарями.

⁵ Hugo Grotius. *De Iure Belli ac Pacis*, Libri Tres. Кн. I, пар. X. Перше видання вийшло в році 1625.

⁶ Marek St. Korowicz. *Introduction to International Law — Present Soviet Conceptions of International Law in Theory and Practice*. Martinus Nijhoff. The Hague 1960, стор. 32.

⁷ Там же, L. II. C. XXIII, pars VI—VIII.

⁸ Samuel Pufendorf. *De Iure Naturae et Gentium*; французький переклад. Jean Barbeyrac. *Le Droit de la Nature et des Gens*, 1712, L. II., Ch. III. p. 169.

Див. В. Орелецький: Теорія Самуеля Пуфендорфа з міжнародного права (особливо сторінки 52-53). „Legiografie“ — Praha-Višovice 1939.

Християн Вольф виступає з цілою системою правил, що мають правити міжнародною організацією світу, яку він називає „*Civitas Maxima*“.

Ця організація мала б бути створена на підставі договору між націями і підпорядкована «необхідному» праву народів або праву природи.⁹

До школи природного права належить також Бурламакі (Burlamaki), який вважає, що право народів — це природне право, яке треба стосувати у взаємовідносинах поміж народами, державами чи головами держав.

Франціско Суарез кладе в основу «спільноти держав» об'єктивне природне право, яке стоїть понад волею держав. Міжнародне право є для нього системою звичаєвих міжнародних правил. Це є вже позитивне право, яке зобов'язує держави згідно з іх волею. Отже воля держав є для Суареза головним фактором при творенні міжнародного права. Публічна влада є найвищою владою, „*suprema potestas*“.¹⁰

Альберікус Гентіліс уважає, що суверенітет полягає на відсутності всякої влади над собою: ні люди, ні закони не сміють в'язати суверена. Це є абсолютна влада без будь-яких обмежень. Правом є те, що подобається володареві, цебто „*princeps legibus solutus*“.¹¹

Приклонники Суареза та Гентіліса в XVII і XVIII ст. ст. (наприклад, Бінкерговк, Мозер та інші) не тільки поборювали природне право, але твердили навіть, що це є фіктивне право, продукт мозкових випарів. Одиноким джерелом права — на думку позитивістів — можуть бути міжнародні договори та інші домовлення між державами, а крім цього звичаєве право, на яке держави мовчики дають свою згоду.

Однак найважчий удар природному праву завдала т. зв. історична школа XIX ст., основником якої був видатний німецький юрист Фридрих Савіні (Savigny). Аналізуючи внутрішньодержавне звичаєве й позитивне право, Савіні пришов до висновку, що кожний народ має такі правні інститути й форми, які відповідають духові даного народу. Отже нема якогось універсального, спільногого для всіх народів, права, а є тільки національне право кожного народу. Між народами й державами не може обов'язувати якесь «природне» понаддержавне право, що є звичайною фікცією, тільки норми, які випливають з міжнародних договорів.¹² Може й слушно твердив Моріс Оріо, що Савіні створив «правний націоналізм».¹³ Савіні виходив з того заложення, що

⁹ Christian Wolff. *Institutiones Iuris Naturae et Gentium*, Leyde 1772.

¹⁰ *Tractatus de legibus ac Deo legislatore*, 1612.

¹¹ *Regales Disputationes Tres*, London 1605.

¹² Савіні обстоював свою теорію в „*Zeitschrift für geschichtliche Wissenschaft*“, журналі, що був заснований в 1815 р. Крім цього він написав капитальний твір п. н. „*Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*“.

¹³ Maurice Hauriou: *Aux Sources du Droit*, „*Cahiers de la Nouvelle Journée*, Paris, 1925, № 23.

кожна нація має свій властивий характер, свою минувшину, свої звичаї і свої обставини життя і тому вона потребує таких правних норм і інститутів, які відповідали б цим усім особливостям. Дух нації слід, мовляв, уважати головним джерелом правних норм. Не існує жадна правна система, яка б могла заспокоїти потреби всіх або навіть кількох відрізних народів. Право не має об'єктивної понаднаціональної основи, лише вузько національну базу. Хоч історична школа дала чималий імпульс для дослідження різних галузів національного права, проте в галузі міжнародного права вона скріпила вчення про абсолютний суверенітет держави, зокрема в Німеччині. Противники цієї школи (головно з-поза Німеччини) закидали їй, що вона голосить національний егоїзм з усіма його наслідками для міжнародного миру та співпраці.

Ідеї і вчення Савіні здеформували і споторили деякі націоналістично настроєні теоретики права. Однак це вчення внесло до теорії міжнародного права певні перві, які спричинилися до розвитку теорії про абсолютний суверенітет.

На тлі короткого з'ясування правного характеру обох шкіл легше буде зрозуміти характер наукового дорібку визначного юриста XVIII ст. Емеріха Ваттеля. Позірно Ваттель є прихильником ідей школи природного права. Подібно, як Пуфendorf та Вольф, правом народів вважає він «природне право, застосоване до народів». Нації чи держави створюють спільно природний і потрібний союз, званий ним «союзом народів». Цей союз підлягає природним законам, які є незмінними і мають за підставу природу речей, а передусім природу людини. Сама вже природа вимагає бездоганної співпраці між народами. Першим загальним законом, який вже сама ціль союзу автоматично диктує, є те, що кожна нація повинна спричинитися всім можливим способом для щастя й удосконалення інших націй. Це є первісним обов'язком кожної нації (держави). Другий закон союзу, по думці Ваттеля, полягає в тому, щоб кожній нації дозволити спокійно жити в вільних умовах, які нам створює вже сама природа.

Однак Ваттель, універсаліст і прихильник міжнародної співпраці, модифікує свою думку, коли він заявляє, що кожна нація має право на те, щоб згідно зі своїм сумлінням робити те, що вона вважає за добре; вона має в першу чергу мати на увазі свої власні інтереси. І лише під цим кутом помагати іншій нації.¹⁴ З цього виходить, що держава є своїм власним суддею, якщо йдеться про її інтереси. Такий погляд не має вже нічого спільногого з природним правом. Концепція суверенітету у Ваттеля покривається більш-менш з еластичною концепцією Гроція.

Більш ясним і категоричним є Ваттель, коли він говорить про святість міжнародних договорів, які нормує природне право з його й дотепер ніде не оспорюваною засадою „*pacta sunt servanda*“. При цьому

¹⁴ Emeric de Vattel T. I, стор. 4, 8, 9. Adition 1758.

Ваттель остерігає контрагентів, що вони не мають права однобічно зривати договори, посилаючися на клявзулю „*Omnis conventio intelligitur rebus sic stantibus*“.

Це лявірування Ваттеля між природним та позитивним правом було причиною того, що до його твору вкрався чимало суперечностей і нелогічностей. Це можна, мабуть, пояснити тим, що й Ваттель мусів зважати на політичні обставини в Європі, які не завжди позволяли тріумфувати засадам природного права. Зрештою це можна бачити теж і у Вітторії, коли цей писав свій трактат про індіян. Спочатку він відстоював право індіян на своє самостійне життя, а потім мусів робити концесії еспанським завойовникам. Не слід при цьому забувати, що це був період скріпленого абсолютизму (1648—1789), в умовах якого жив і писав Ваттель. В той час панувала у міжнародному житті т. зв. анархія суверенітетів, яка в західному світі накоїла стільки лиха.

Значення Ваттеля як теоретика міжнародного права ще й дотепер безспірне. Його компромісова комбінація правил природного права з міркуванням учителів позитивістичної школи ще й дотепер має серед західних правників своїх прихильників.

Не зупиняючись основніше над розвитком концепції суверенності, цікаво було б згадати вислів одного визначного правника часів перед першою світовою війною, який твердив, що сувереність є найбільшим злом для успішного розвитку міжнародного права.

Деякі теоретики міжнародного права — епігони доктрини Савіні — виступили згодом зі своїми тезами, які до деякої міри спотворювали вчення великого німецького правника XIX ст. Згадати б тут концепцію Колера про т. зв. несправедливий опір (яка пов’язана з першими воєнними діями на Заході під час першої світової війни)¹⁵ відомої як право вищої конечності чи самооборони — „*ius necessitatis*“.

Ми бачимо, що ні природне, ні позитивне право ізольовано чи в їх комбінації не вистачають, щоб забезпечити стабільні відносини й мир між народами. Ми фактично знаходимся приблизно на такому ступені всесвітньої безпеки, як це було за часів народження міжнародного права. Тому багато новітніх правників шукають виходу з цієї сліпої вулички, в якій знаходитьться модерне міжнародне право, та стараються науково дослідити стійкість норм, як позитивного, так і природного права. Ми хочемо тут коротко насвітлити ці намагання міжнародноправних теоретиків.

Альфред Фердрос у своїй розвідці «Проблема міжнародно-правної підставової норми» («„Grundnorm“») підкреслює, що не лише вчення природно-правної школи, але також правний позитивізм виходить з позицій понадпозитивних цінностей. Цим самим «наносимо поразку догматичному правному позитивізму, бо таким способом валимо замкнену в собі будівлю позитивного права й відчиняємо двері при-

¹⁵ Joseph Kohler. Notwehr und Neutralität. Berlin 1914.

родному праву. А коли вже переступимо поріг дверей, то зараз же побачимо, що вартість миру, так як нам її передає правний позитивізм, не є простою, а досить заплутаною, бо має в собі не лише цінності зовнішнього спокою, безпеки і правопорядку, але також ще й багато інших цінностей. Бо щоб забезпечити мир у спільноті, не вистачає лише зовнішнього спокою та порядку. Треба спершу наладнати взаємовідносини між носіями права та в самій спільноті так упорядкувати справи, щоб могло бути гармонійне співжиття. Інакше бо така спільнота знаходилася б у постійному хвилюванні й була б небезпека, що пасивний і активний опір носіїв права таку спільноту приведе до упадку. Отже, речеве упорядкування життєвих відносин сприяє миру, бо на такий порядок є загальна добровільна згода, завдяки чому співжиття можна втримувати мінімальною дозою примусу. Бо лише мир у згоді є правдивим миром, а мир, який треба підтримувати насильством, є короткотривалий і штучний мир».¹⁶

Цим способом можна б знайти об'єктивне мірило для оцінки позитивного права кожної спільноти.

Цієї думки є й Кельзен. Він уважає, що соціальний мир можна забезпечити конкретними заходами, спрямованими на зменшення соціальних чварів внутрі спільноти.¹⁷

Фердрос гадає, що таким чином зменшено прірву, яка існувала між правним вченням Кельзена і класичним (античним і християнським) вченням природно-правної школи. Треба, мовляв, нарешті зрозуміти, що природно-правне вчення не є якимось ідеальним чи райським правом, яке може заспокоїти всі потреби людства, але правом, яке треба достосувати до природи людини в такій мірі, як це дозволяє сама природа реального світу. Фердрос є тієї думки, що мусить прийти на поміч природному праву філософічна антропологія, яка має простудіювати людську істоту в її різних аспектах. Такий дослід покаже нам, що деякі риси природи людини є постійними, а інші змінливі. Фердрос є переконаний, що якраз через це опрацювання якоїсь загальнолюдської системи природного права неможливе. Все ж таки можна зіставити загальнообов'язуючі засади на підставі екзистенціальних цілей людської природи.

Не можна аподиктично твердити, що з «бути» не можна зробити так повинно бути», бо людська природа не терпить невтрального «бути», тільки має в собі певне почуття етичних цінностей, які її унапрямлюють до певних цілей, з чим погоджується й емпіричне вчення про етичні цінності. Вже Арістотель навчав, що людина є соціальною істотою. А соціальна спільнота може лише тоді добре просперувати, коли її члени зобов'язуються взаємно респектувати своє життя та їм при-

¹⁶ Alfred Verdross: Zum Problem der völkerrechtlichen Grundnorm. „Rechtsfragen der Internationalen Organisation“. Festschrift für Hans Wehberg zu seinem 70. Geburtstag. Herausgegeben von Walter Schäzel und Hans-Jürgen Schlochauer, Vittorio Klostermann. Frankfurt am Main 1956, стор. 385.

¹⁷ Там же стор. 385. Kelsen: General Theory of Law and State. 1946, стор. 22.

належні добра. Слід тямити, що люди є не лише соціальними, але також самостійними і самовідповідальними створіннями з їхньою людською гідністю. Тому спільнота повинна підтримувати розвиток гих моральних та інтелектуальних елементів, які знаходяться в природі людини. Таким способом приходимо до пізнання, що загальна людська організація всетаки виказує певні підставові етичні цінності (*Werte*). Тому перед позитивним правом стоять не лише люди як такі та їх взаємовідносини, але також і певні етичні цінності, які криє в собі людська природа. Переведення цих засад у життя залежить від часу, місця та народу, а в неменшій мірі також і від культурного рівня даної спільноти.

Фердрос уважає, що з огляду на такі морально-правні імперативи не може підставова норма задоволитися тим — якщо вона має бути нормою миру, а не свавілля, — щоб покликані до влади люди встановлювали позитивні норми-закони, але вона має також визначити етично-ціннісні категорії, в ім'я яких ці норми переводяться в життя. Лише у цих рямах може законодавець задовільно виконати своє завдання й випрацювати загально обов'язувальні норми позитивного права. Во лише згідні з підставовими цінностями норми можна вважати правом. Цей погляд зasadничо різничається від правного позитивізму, який задовольняється формальними законними приписами без уваги на їх етичну вартість. Такі норми не можна уважати за право, навіть коли б свавільні розпорядження були сполучені з санкціями. Це не є правні норми, але «умовний примус», отже голе насилля.¹⁸

Позитивне право можна лише тоді назвати правом, коли воно спирається на етичні цінності. Розпорядження, що мають на меті мир, але не спираються на етичних цінностях, не є правдивим правом.

Анцілotti¹⁹ вважає, що основна міжнародно-правна норма міститься у формулі „*Pacta sunt servanda*“, тоді коли Кельзен²⁰ і Гуттегайм²¹ є тієї думки, що ця формула однозначна з емпіризмом: держави мають так поступати, як це наказує практика. Фердрос же є тої думки, що тут все ж таки маемо діло з основною нормою, яку однак можна виповнити яким завгодно змістом.²² Однак при цьому не треба забувати, що ця формула чи засада існувала вже перед укладанням міжнародних договорів і була передумовою для їх підписання. Тільки згодом переняло її мовчки позитивне право.

Обов'язувальну силу етично-правних засад, які стоять понад позитивним правом, визнає преамбуля до таємських постанов про суходільну війну. Вона постановляє, що тих випадків, яких не узгляднено у преам-

¹⁸ Laun. Recht und Sittlichkeit 1924, 3. Aufl. 1935, стор. 3 і наст. та стор. 28 і наступні.

¹⁹ Anzilotti. Corso di diritto internazionale. Roma 1923, стор. 47.

²⁰ „Principles of International Law“, стор. 47, 48.

²¹ Lehrbuch des Völkerrechts, I. 1947, стор. 10.

²² Verdroß, тамже, стор. 390.

булі, не вільно залишати на поталу воюючих сторін; до них слід стосувати всі ті засади, які логічно й ясно випливають із звичаєвого права, законів людяноти та постулатів публічного сумління. Отже виходить, що треба виводити міжнародно-правні обов'язки держав не лише з самого позитивного права, але також із законів людяноти та вимог публічної спінії (*principes du droit des gens, tels qu'ils résultent des usages établis entre nations civilisées, des lois de l'humanité et des exigences de la conscience publique*).²³

Про визнання понадпозитивних норм при відсутності норм позитивного права свідчить також виміна нот американського державного секретаря Келлога перед укладенням пакту Келлог-Бріян. В одній із таких нот вказує Келлог на те, що держава має право на самооборону (*self-defence*) і тоді, коли вона зреється договірно права вести війну, бо це право є самозрозумілим. А ст. 51 Статуту Об'єднаних Націй називає самооборону „*inherent right*“ (*droit naturel* — природне право), чим стверджує, що позитивне право це право визнає.

Позитивне право є залежне від певних понадпозитивних зasad, які воно лише фіксує. Без цього, як справедливо завважує Федрос,²⁴ розпалося б позитивне міжнародне право на цілу низку безконечних дипломатичних нот, державних договорів та роз'ємчих судів.

*

На тлі природно-правних течій у міжнародному праві західної гемісфери родиться особливе зацікавлення міжнародним правом, репрезентованим «соціалістичною» міжнародноправною науковою. Звичайно, компетентністю в цьому відношенні є радянська наука міжнародного права. Не один з західних теоретиків добачує в радянському праві модерну позитивістичну течію. Це невірне. Радянська доктрина міжнародного права теж приймає і визнає певні понадпозитивні етичні цінності. Мало того, радянські теоретики твердять, що марксизм викликав переворот у міжнародному праві, бо він вимагав, «щоб прості закони етики та справедливості... стали вищими законами й у відносинах поміж народами».²⁵ Але в основі тих законів етики і справедливості лежить матеріалістична філософія та ціла марксівсько-більшовицька доктрина класової боротьби також і в міжнародному праві. В «Маніфесті комуністичної партії» з 1848 року вказано виразно на шляхи здійснення міжнародної справедливості: «В тій же мірі, в якій буде знищена експлуатація одного індивідуума іншим, буде й зліквідована експлуатація одної нації другою. Разом з антагонізмом кляє внутрі нації впадуть і ворожі відносини націй поміж собою».

²³ L a u n . Die Haager Landkriegsordnung. 1950, S. 24 ff.

²⁴ Тамже, стор. 394.

²⁵ Маркс и Энгельс. Учредительный манифест Международного творищества рабочих. Избранные произведения, т. I, 1948, стор. 343. Див. також «Юридический словарь» 1956, т. I, стор. 565.

Виходячи з таких доктринальних заложень радянська наука розробила концепцію двоторового міжнародного права. Інші міжнародноправні норми мають зобов'язувати у відносинах поміж «соціалістичними» країнами, а інші — поміж соціалістичними та «капіталістичними». Соціалістичні країни у своїх взаєминах мають керуватися зasadами дружньої співпраці. Загально відомо, що принципи клясової боротьби і керування цією боротьбою, перенесені в інтернаціональну площину, привели до брутального втручання СРСР у внутрішні справи «країн народних демократій». На цьому відтинку клясово підмуровані гуманні принципи торували дорогу брутальній силі. Тільки такі держави, як Югославія, суміли перед «дружньою співпрацею» охоронити себе і зате їх вилучено з бльоку соціалістичних держав. Особливості радянської концепції «дружньої співпраці» поміж соціалістичними країнами привели сьогодні до конфлікту з Китаєм та Альбанією.

У міжнародних відносинах між соціалістичними й капіталістичними країнами радянська доктрина міжнародного права проповідує безоглядну клясову боротьбу, яка практично веде до анархізації міжнародного життя. Не з принципу, а з опортунізму, отже з тактичних мотивів висунув Хрущов концепцію «мирного співіснування», за яким скривається одна з форм продовжування міжнародної клясової боротьби в міжнародних маштабах.

Отже, маемо дві концепції понадпозитивних етичних цінностей: з одного боку ідеалістичну, що випливає з основ християнського світогляду, і другу — матеріалістичну, яка той світогляд зasadничо відкидає. Сьогоднішня доба характерна домінантним значенням ідеологічного чинника в міжнародних відносинах. Він визначає шляхи міжнародноправним теоріям і міжнародноправній практиці.

POSITIVISMUS UND NATURRECHT IM VÖLKERECHT

Zusammenfassung

In einen kurzen geschichtlichen Überblick schildert der Verfasser die naturrechtlichen Auffassungen der Rechtsphilosophen und Theoretiker des Völkerrechts, um zu dem Ergebnis zu kommen, daß der Positivismus im Völkerrecht erst im XIX. Jahrhundert zu seiner vollen Entwicklung kam. Die gegenwärtige Periode in der Völkerrechtslehre ist durch die Abkehr von dem Rechtspositivismus gekennzeichnet. Nach der herrschenden Auffassung der Antipositivistischen darf sich das Völkerrecht nicht in einer Reihe von diplomatischen Noten, Verträgen und Entscheidungen internationaler Schiedsgerichte erschöpfen, sondern muß bestimmten überpositiven Werten unterstellt werden. Die Schwierigkeiten der Völkerrechtler liegen darin, daß es keine einheitliche Auffassung der überpositiven Werte gibt. Die gegenwärtige Völkerrechtslehre wird durch die ideologische Auseinandersetzung gespalten. Einerseits werden ethische Werte, die sich aus der christlichen Kultur ergeben, und andererseits Werte, die der materialistischen Weltanschauung und dem Klassenkampf innewohnen, hergehoben. Auf den letzteren basiert die sowjetische Völkerrechtslehre.

POSITIVISM AND NATURAL LAW IN INTERNATIONAL LAW

Summary

After a brief historical survey of natural law as interpreted by legal philosophers and the theorists of international law the author concludes that positivism in international law is marked by tergiversation from legal positivism. According to the usual interpretation of the antipositivists, international law should not be restricted to diplomatic notes, treaties and the decisions of the international arbitration courts but should be made subject to fixed supra-positive values. The present theory of international law is being dichotomized by the ideological conflict. The stress lies on ethical values derived from the Christian culture on the one hand and on values inherent in the materialist world outlook and the class struggle on the other. The latter underly the Soviet theory of international law.

